

Anders Ehlers Dam

Ilden og omvæltningerne - negativitet i Sophus Claussens poesi

I digtet ”Nocturne”, skrevet 1902 eller 1903, skildrer Sophus Claussen et totalt fravær af livsmod. (Claussen 2000, bind II: 40) Den meningsløse intethed uden livskraft, skriver han, er som den side af jorden, solen ikke skinner på, og som er begravet i mørke. Forestillingen om en radikal negativitet, hvor alt er forgængeligt og dødsmerket, og hvor selv kirken står som en mur af afvisende tavshed, fremmanes. Digtets centrale næstsidste strofe lyder:

Men Livsmodet knuser Vingen
mod Mure, der huses af Ingen.
De sorte Ruder, de mørke Tegl
er en Gaade, lukket med hundrede Segl.

Den gennemtrængende meningsløshed i disse vers skyldes ikke i sig selv, at livsmodet stækkes, men at der ikke kan sættes ord på, hvad det er, der ødelægger. Det er ikke en fjende eller et bestemt problem, som får livsmodet til at dale, men ”Mure, der huses af Ingen”. Og dette ubeboede meningsløshedens hus har sorte ruder og fremtræder som et tillukket mørke. Det livsødelæggende er ”en Gaade”, noget uigennemtrængeligt og destruktivt. Den enkelte er kastet tilbage på sig selv i en ubodelig ensomhed, og intet verdenshistorisk princip neden under meningsløsheden, ingen skæbnens dybere mening med individet og dets plads i historiens gang kan ændre dette forhold og bringe forsoning ved at sætte gåden ind i en større sammenhæng.

I ”Nocturne” fremstår negativiteten som et eksistentielt forhold for den enkelte. Andre steder hos Claussen sammenknyttes det negative med et modernitetskritisk perspektiv, hvor negativiteten ses som en epokebestemt fremmedgørelse fra livet og de poetiske kræfter i tilværelsen. Indeholdt i denne form for negativitet er ofte en positivitet, der består i håbet om fornyelse

på den anden side af den kulturelle nedgang. I digtet ”De farlige nye Tider” – skrevet allerede i 1897, optaget i *Hvededynger* (1930) – hedder det for eksempel med nærmest programmatisk formuleringer:

Lad falde, hvad ingen
formaar at bevare!
Jeg priser den nye Tid
med dens Fare.
[...]
naar Sammenbrud ventes
og Fodfæstet glider,
da stol på det ny
i de farlige Tider.
(Claussen 2000, bind III: 119)

Her er undergangen og negativiteten led i skabelsen af en ny tid, og derfor kan det gamles fald hyldes.

Negativitetens forestillingsform er, som det vil fremgå i det følgende, hos Claussen spændt ud mellem den radikale negativitet, hvor der ikke gives nogen form for forsoning, og den eksplicit håbefulde, apokalyptiske negativitet, hvor en morgenrøde skimtes i horisonten og relativiserer natten. I forbindelse med det store mytiske digt ”Imperia”, som læses nedenfor, bliver spændingen mellem de to typer af negativitet åbenbar, idet digtet i sig selv fremstår som radikalt negativt, altså uden nogen form for forsonende positivitet, mens det af Claussen i breve og notater affirmativt tilskrives en art nietzscheansk positivitet hinsides godt og ondt. Derved ligger Claussen, som det belyses til sidst i artiklen, i tråd med forestillinger om undergang og genfødsel, som var udbredt i digterens samtid. Inden analysen af ”Imperia” kaster jeg et indledende blik på ”Parken og Staden”, et digt, der repræsenterer en slags forposition til den egentlige undergangsdigtning. Digtet beskriver et tomrum, der går forud for undergangen. I dette tomrum vokser fragmenter af poetiske billeder frem hos digteren. Det er håbet gennem de følgende kommentarer til Claussens poesi at anskueliggøre, hvordan denne befinder sig inden for spændingsfeltet mellem radikal negativitet, hvor intet forsoner undergangen og tilintetgørelsen, og en håbeful apokalyptisk holdning.¹

I.

I det programmatisk foredrag og essay ”Jord og Sjæl” (1918) formulerer Sophus Claussen den historicopfattelse, der ligger til grund for forestillingen om håb i undergangen, idet han hævder, at digteren har, hvad han kalder den ”lyriske Hukommelse” (Claussen 1918: 128). Den ”lyriske Hukommelse” er en særlig poetisk dybdeerindring om modsætningernes ophævelse i harmoni og enhed. I teksten giver Claussen sin opfattelse af bruddet i litteraturen omkring år 1890, og han ser i den forbindelse sig selv som repræsentant for en slags udvidelse af virkeligheden, hvor det prosaiske og det realistiske udvides med poesi og fantasi. Imod ”den lidt matte, lidt slappe, lidt sløve, lidt lastefulde Atmosfære” (Claussen 1918: 155) i 1880’ernes litteratur opstod der ifølge Claussen en ny optimisme med tro på livsunderet. Troen på en sådan fornyelse bunder i en historiefornemmelse, hvor tidsaldre afløser hinanden på samme måde, som årtiderne skifter i naturens kredsløb:

En heftig Sommers Blomstring følges af en Isvinter. Og den, som befinder sig i Dødens Rige, kan aldrig vide, om han atter skal blomstre. Erindringer om Fortids Storhed og glimrende Magt drager som døde Blodlegemer gennem vort Aarenet. Ogsaa i Verdenskredsløbet er der saadanne Rester af afdøde Storheder, som i tomme Tider plager Menneskenes Bevidsthed og vækker vor Feber efter en svunden Glorie. Men pludselig er det gamle glemt, afløst af en moderne Skabens inderligere Pragt. (Claussen 1918: 157)

I overgangsperioden, i ”Isvinteren”, nærer digteren sig ved den ”lyriske Hukommelse” om bedre tider i fortiden; men da indtræffer forandringen, og en ny ”moderne Skaben” frembringer nu den pragt, som fandtes i fortiden, men under nye omstændigheder. Det er altså en optimisme, som ikke skyldes en tro på, at det skulle være muligt at genskabe fortiden, men som har at gøre med håbet om, at den gølge mellemtds skyggerige, de ”tomme Tider”, vil afløses af dannelsen af en ny form, en ny tid, hvor fortidens livfuldhed og positivitet genopstår fornyet.

For Claussen repræsenterede halvfemserne et tøbrud, hvor den gølge jord igen blev frugtbar. Man kunne med Helge Rode tale om ”det sjælelige Genembrud”, skriver Claussen, men helt dækkende finder han ikke udtrykket. Claussens forståelse er udtryk for en art idealistisk vitalisme, og kodeordene er snarere liv og vitalitet:

Det, som brød frem, kunde hedde Aand (modsat Natur), Sjæl (modsat Jord) eller Sind (modsat f. Eks. Dødhed). [...] i hvert af disse Udtryk gemmes Billeder for det levende, som trodsigt unddrager sig Anatomernes Ransagelser og genfødes

hos Slægt efter Slægt med forbløffende Vitalitet. [...] Digteren maa – som altid før – vende tilbage til det vitale: Livet skal leves. (Claussen 1918: 169)

Det endelige udtryk for enheden og positiviteten hos Claussen er *liv*. Dette skal ikke ses som et fast begreb, men som en tilnærmelse, fordi livet – som hos den samtidige franske livsfilosof Henri Bergson – er dynamisk. Af den årsag kan ”Anatomernes Ransagelser” ikke indfange livet. Livet er handling og bevægelse, og fastfryses livet i det videnskabelige og analytiske blik, forvandles det til noget andet. Digteren derimod står i forbund med livskræfterne.

Efter århundredeskiftet bredte en pessimisme sig imidlertid hos Claussen i forhold til, om de nye tider faktisk var brudt igennem. En egentlig apokalyptisk tankeform begynder at slå igennem hos ham, og han udfolder en vitalistisk kulturanalyse, som han fastholder resten af forfatterskabet. Kernen i Clausens opfattelse er, at livet – symboliseret i Pan-skikkelsen – oplever en krise, hvor kapitalisme, prosaisk livsførelse og nivellering truer livets poesi. Men denne krise vil med tiden blive overvundet i et egentligt sammenbrud, som vil rydde grunden for det paniskes genkomst. Med baggrund i denne opfattelse skrev Claussen en række civilisationskritiske digte.

I digtet ”Parken og Staden”, skrevet 1898, udgivet i *Djævlerier* (1904), gives en negativ fremstilling af den moderne verden, hvor det apokalyptiske håb hos digteren om en forbindelse mellem undergang og fornyelse endnu ikke er indskrevet, men hvor det er forberedt (Claussen 2000, bind I: 279):

Nu fyldes Parken af Skygger,
og henad de grusede Stier
der vandrer, mens Fuglene tier,
usynlige Pudderparykker.

Fontænefigurerne gaber
med vandløse Fiskemuler,
og Svanen fortærer de Smuler,
de sidste Søndagsbørn taber.

Naar alle Fodtrin er døde,
da bobler Begæret og Kraften
sødt i den ensomme Aften ...
det svundne gaar mig i Møde.

I Ly bag sit smedede Gitter
er Parken skønheds-ladet

som en Susanne i Badet,
og Raadsherrer gaar der og titter.

... Men udenfor i Gaden
er Skønheden styrtet fra Tronen.
Der raser Dæmoner i Staden,
der blæser Sommer-Tyfonen.

Der daler ej Solnedgangs-Roser
paa rødmende Havfruebryster.
Dér ta'er de antike Lyster
til Takke med hullede Hoser.

Derude der haabes og bæves.
Der iler med rastløse Knokler
de Statuer, som forgæves
søger om deres Sokler.

To rum er modstillet hinanden i digtet: Parken, der beskrives i de fire første strofer, og staden, som de resterende tre strofer er helliget. Tidspunktet er først på aftenen, efter at parken er lukket og aflåst, og den ligger som en forladt ø midt i den sydende by bag smedjærns-gitteret. Parken er her i stilheden efter lukketid forvandlet til et rum for den ”lyriske Hukommelses” fortids-syner. Det er syner, som er mærket af en voldsom forgængelighed: Det er et skyggerige, hvor ”usynlige Pudderparykker” vandrer rundt på gangene, hvor der intet vand springer i springvandenes ”vandløse Fiskemuler”, og hvor svanen – skønhedens symbol – må nøjes med børnenes efterladte brødkrummer. Alt dette er dog også ”skønheds-ladet”, og i den eneste strofe, hvor et jeg giver sig til kende hedder det: ”det svundne gaar mig i Møde.”

Hvad er det for kraft og begær, der ifølge digtet ”bobler” i den forladte park? Man kunne forstå det sådan, at der hentydes til hemmelige elskende i mørket, og at ”det svundne”, som kommer jeget i møde, da er erindringerne om lignende oplevelser. Men man kan også forstå tredje strofe som en beskrivelse af fremvæksten af den ”lyriske Hukommelses” syner. Hvis det, der således bobler frem, er en mere metafysisk og abstrakt erindring og inspiration, da er ”det svundne” de erindringer om ”Fortids Storhed og glimrende Magt”, som ifølge citatet ovenfor fra ”Jord og Sjæl” om den ”lyriske Hukommelse” ”drager som døde Blodlegemer gennem vort Aarenet”. Parkens sære forgængelighedssyner er da, som det hed, ”Rester af afdøde Storheder, som i tomme Tider plager Menneskenes Bevidsthed og vækker vor Feber efter en

svunden Glorie". I givet fald er den byverden, der findes uden for parken og dens imaginationsrum, et sådant "Dødens Rige", som den "lyriske Hukommelse" vokser frem i. Parken efter lukketid skal da forstås som noget, der står i forhold til den omgivende by, på samme måde som digteren med hans "lyriske Hukommelse" står i forhold den omgivende verden i åndløse undergangstider. Både den mørke park og digteren rummer forvirrede brudstykker af forestillinger og billeder, der stammer fra dybdeerindringer om en ellers fraværende poetisk skønhedsverden.

Under alle omstændigheder beskrives byen som en modsætning til parkens sære rum, hvilket er markeret ved femte strofes indledende "men": "... Men udenfor i Gaden / er Skønheden styrtet fra Tronen."² Byen er bestemt ved et fundamentalt fravær af "Fortids Storhed": De forfinede "antike Lyster" må nøjes med "hullede Hoser". Poesi, myte, drøm, skønhed og ophøjet erotik er i byen afløst af grovhed, vulgaritet og affortryllelse. I digtets tre sidste vers er poesians hvileløse hjemløshed i moderne tid formuleret med det slående billede af statuerne, der "med rastløse Knokler" leder efter deres sokler. Statuerne, symbol på fortidens skønhed og livspoesi, er stødt fra deres sokler i den moderne by, og som fredløse er de dømt til at strejfe rundt uden kontakt med deres sokkel, den grund, hvorpå de ville kunne hvile i skønhed og ophøjet ro.

"Parken og Staden" viser den moderne verdens affortryllelse i byens rum. Der opstilles ikke noget alternativ hertil, men med den dunkle park som symbol findes der et skrøbeligt og halvdunkelt rum, der som en midlertidig ø i det moderne rummer den digteriske imaginations spredte reminiscenser af en anden, mere poetisk verden. Parken er altså ikke et utopisk sted. Den er ikke stadens harmoniske og idylliske modsætning. Parken ligger inde midt i staden, på samme måde som den moderne digters forestillingsverden er en del af det moderne. Men det er i den forladte parks skyggerige, at inspirationen findes. Digtet er selv resultatet af denne parkens "lyriske Hukommelse". "Parken og Staden" fastholder "Isvinteren", mellemtiden, hvor omslaget endnu kun er latent, og hvor inspirationen består af poesiparkens brudte billeder, der nok er "døde Blodlegemer", men som dog er fyldt af mærkelig skønhed.

II.

Det måske mest prægnante og interessante udtryk for negativitetens poesi hos Sophus Claussen findes i digtet "Imperia", skrevet i 1909 og trykt i *Danske Vers* i 1912. (Claussen 2000, bind II: 65) "Imperia" er en symbolsk formulering af den grundlæggende destruktive gåde, der knuser livskraftens vinge – ikke blot hos den enkelte, men i tilværelsen som sådan. I Claussens egne ud-

sagn om digtet tilføjes denne negativitet dog, som det vil fremgå, en positivitet og en form for mening. Hvor undergangen i ”Parken og Staden” var latent, er det i ”Imperia” selve den kraft, der bringer undergang, der gives stemme. Digtet lyder således:

Jeg er *Imperia*, Jordmassens Dronning,
urstærk som Kulden, der blunder i Bjergenes Skød,
mørk og ubøjelig – ofte jeg drømmer mig død.

Pragt er min Higen. Jeg kender ej Mildhed.
Jeg er den golde Natur, det udrykede Øde,
som giver Stene for Brød, og som nægter at føde.

Ingen kan vække mig uden min Elsker,
Ilden, min Herre, til hvem jeg er givet i Vold,
saa at jeg røres til Afgrunens dybeste Fold.

Alt er unyttigt undtagen vor Skælven.
Alt, hvad der trives og pletter som Skimmel min Hud,
ryster jeg bort i et Møde med Jordskælvets Gud.

Under den Græstørv, som vendes af Ploven,
hviler mit jernfaste Indre unærmelig frit.
Hver, som er gold i sit Hjerte, har noget af mit.

Af mine Kullags og Malmaarers Gifte
blaaner den Vaarsæd, som yder det nærende Mel.
Vantrives Markerne – *min* er den vantrevne Del.

Hver, som er ustemt og ikke faar Tone
efter en Sang, som man synger i Klynge og Kor –
hver, som er ustemt, er Jord af min Jord.

Kold for de Levendes Optog og Danse
drømmer jeg evig om Urelementets Musik.
Slaa dem med Lynild og Jordskælv og byd dem
at standse!

Jeg er *Imperia*, Jordmassens Dronning,
Jeg er den golde Natur, det udrykede Øde,

som giver Stene for Brød, og som nægter at føde.

Giftige Kratere, rygende Dybder,
sortsvedne Huler, der stinker af Svovl og Metal,
aabner sig brat, naar jeg lyder mit flammende Kald.

Kongernes Slot har jeg sænket i Havet,
slaaet den Fattiges fattige Lykke i Skaar ...
og er utømmelig rig for Millioner af Aar.

Kom til mit Hjerte, der aldrig har frygtet.
Døren er opladt. Jeg venter ubændig min Elsker.
Stort er hans Kød. Og vor Lykke skal blive berygtet.

Imperia – ”Jordmassens Dronning” – er det uorganiske og stenagtige. Hun repræsenterer et tilintetgørelsens og meningsløshedens princip, der står i direkte modsætning til livsudfoldelsen, men som også er en forudsætning for de omvæltninger, der er en del af historien. Imperia er det modsatte af den dionysiske livfuldhed i ”de Levendes Optog og Danse”. Hun er en magt, der hører hjemme i Jordens indre, og som findes i altings dyb, og hvis tilfredsstillelse består i destruktion og standsning af liv. ”Urelementets Musik” er det golde og det evigt ustemte, den falske stemme i koret, som ødelægger sangen. Denne indre negativitet findes overalt og blander sig med det sunde og ellers livsduelige og fordærver det: ”Vantrives Markerne – *min* er den vantrevne Del.” Under græsset og vegetationen ligger negativiteten, og selv i livets og forårets inderste, i dets ”Vaarsæd”, det organiskes kernesymbol, trænger den ind. I forening med ilden, der er formuleret som et maskulint princip i forhold til den feminine Imperia, skabes den ultimative ødelæggelse i det, der symbolsk kaldes jordskælvet: ”Alt, hvad der trives og pletter som Skimmel min Hud, / ryster jeg bort i et Møde med Jordskælvet Gud.” Livet på Jordens overflade besidder hverken nødvendighed eller kraft, når det kommer til stykket, og kan ødelægges så nemt som ingenting. Alt og alle, både natur og kultur og både rig og fattig, slås ned af denne magt.

Det er således selve goldhedens stemme, der taler i Claussens uhyggelige og enestående digt: ”Jeg er *Imperia*, Jordmassens Dronning.” Efter et oplæsningsarrangement med skuespillerinden Berthe Forchhammer kritiserede Claussen i et brev dennes måde at læse ”Imperia” op på, fordi hun tillagde Imperia-stemmen personlighed. Hvad mener Claussen med, at Imperia skal læses op på en måde, hvor stemmen ingen personlighed har? Man må forestille sig

Imperias stemme som lav, monoton og viljeløs, snarere end magtfuld, op-hidset eller nederdrægtig. Imperias golde stemme er netop upersonlighedens. Claussen skriver i brevet til Berthe Forchhammer:

Men ogsaa hende giver De *bevidst* Personlighed, gør hende ond og skadefro.

Det er Synd mod denne kongelige Pragt-Uskyldighed fra Abruzzierne, som adlyder dunkle Almenlove, og som kun er gold overfor Menneskekulturen, fordi hun vil sætte endnu vældigere Børn i Verden.

Hun føder dem i sin ædle Form, under store Kriser, men egenlig [sic] uden egen Vilje.³

Imperia skal ikke dramatiseres, når digtet gives stemme. Hun er ”Jordmassens Dronning”, og massen er dump og uden klag. Ligesom lyden, når man klap-per jorden. I en diskussion af valget af netop ordet ”Jordmassen”, fortæller Claussen, at han egentlig ikke finder det så heldigt: ”Jeg havde hellere skrevet *Jorddybets* Dronning. Og kloge Læsere vilde nok have forstaaet mig. Men Dybet lyder altfor mystik [sic] og teologisk – altfor aandigt og gennemtrængeligt. Massen er noget andet: den uorganiske Klump Jord, vi lever paa.” (Claussen 1982-84, bind 4: 200) Dybet danner klang, når det giver lyd fra sig, men Imperias stemme er klangløs og uden mystik.

”Imperia” repræsenterer med dets fortætning af kulde og mørke, kontingens og brutalitet i et mægtigt symbol en sjælden, radikalt negativ strømning i den tidlige modernisme. Herhjemme finder man også eksempler herpå hos en forfatter som Johannes V. Jensen. Det særlige er, at der ingen positivitet findes i selve digtet. Der er intet håb, men kun en ren negativitet, som ikke engang kan kaldes pessimistisk, idet den ikke begrædes af nogen, men tværtimod selv triumferende og enerådigt ytrer sig. Der er noget på samme tid kynisk og renfærdigt og uskyldigt over at høre denne destruktive stemme tale uimodsagt med en sådan styrke.

Digtet ender med Imperias påkaldelse af ilden: ”Kom til mit Hjerte, der aldrig har frygtet.” Tilsammen skal ilden og jordmassen i jordskælvets orgiastiske ”Lykke” kaste død og ødelæggelse over det levende. Det kan forvirre, at Imperia taler om elskerens ”Kød” og derved inddrager det organiske. Men det specielle er, at resultatet af foreningen af det, der beskrives som kvindeligt og mandligt, ”Afgrundens dybeste Fold” og ildens kød, i den voldsomme ”Skælven” er destruktion. Det er en omvendelse af værdierne, en omvendelse af frugtbarheden, hvor det, der undfanges i foreningen, er goldhed.

Digtet er først og fremmest elementært mytisk, idet det i symbolsk form fremstiller et grundlæggende, evigt princip i tilværelsen. Digteren er den, der ikke frygter omvæltningerne, men som står i forbund med dem. I digtet frem-

står dette mytiske princip som radikalt negativt; det er det rystende og fascinerende ved digtet. Først i efterrationaliseringerne i breve og notater tilskrives den undergang, Imperia bereder, en form for mening eller positivitet. I brevet til Berthe Forchhammer skriver Claussen for eksempel, at Imperia destruerer for at give plads for ”endnu vældigere Børn”; men intet i digtet selv taler faktisk om denne positivitet. Den ”Pragt” og ”Lykke”, der henvises til, står i destruktionens tegn. ”Imperia” vidner derved på samme tid om radikalt nihilistisk negativitetsæstetik (ligesom ”Nocture” på et individuelt-eksistentielt plan) og, som det nu skal uddybes, om en form for negativitet, der forsøges forsonet gennem en tilskrevet positivitet i og med håbet om apokalyptisk genopstandelse.

III.

På et konkret historisk niveau kan ”Imperia”, især sådan som digtet fremtræder i Sophus Claussens egen udlægning, ses som udtryk for stemningen i det intellektuelle liv i Europa i årene omkring Første Verdenskrig, hvor undergang og fornyelse blev forbundet i en moderne, nietzscheanske apokalyptik, og hvor katastrofen blev anskuet med stoicisme eller ligefrem bejaelse.⁴

Claussen selv havde en sammensat indstilling til Første Verdenskrig. Han var fredssøgende, idet han opfordrede til fredsslutning og til europæisk samarbejde. Samtidig kunne han i en artikel om Helge Rodes *Krig og Aand* (1917) skrive: ”Kunde det skade os, om en og anden iblandt os begyndte at forstaa, at vi har vandret i en ny Virkelighed længe før tiden, og at disse frygtelige Blodaar ikke blot maatte hilse som den fortvivlede Tilbagevenden til Slægters tusindårige Fornedrelse, men som Gyset, før Morgenrøden gaar op over Europa.”⁵

I det allerede citerede brev til Berthe Forchhammer skrev Claussen om ”Imperia”: ”*Imperia* er den ubevidste Natur – den blinde, ubøjelige Naturnødvendighed, hensigtsløs og uansvarlig som en Lavastrøm. Hun er formodentlig kaldt frem af Digterens Fantasi for at bevise, hvor uskyldigt man maa elske Ilden og Omvæltningerne, og hvor umuligt det er at ’faa Munden lukt paa Vulkanerne’.” (Lasson 1984, bind 2: 167) Når jorden modtager ilden sker omvæltningerne, og uskyldigt må disse elskes, mener Claussen her før krigen. Og efter krigen, i *Foraarstaler* (1927), fastholder han grundholdningen, når han fatalistisk skriver:

Verdenskrigen har mere end noget andet overbevist [sic] mig. Jeg føler ganske bestemt, at Europa er som et Krater, hvor alle de smaa levende og tænkende Organismer til enhver Tid kun udtrykker den vulkanske Kraft og Spænding, som gennembærer den store, fælles Troldhøj. Og hvad er vi saa, naar Vulkanen er

sunken til Ro, og naar det nye Foraar spirer udover Moradser og forfaldne Byer?
(Claussen 1927: 158)

Ifølge denne opfattelse tror menneskeheden fra slægtled til slægtled, at den kan kontrollere tingenes gang, men den gentager blot sig selv. Europa er en vulkansk troldhøj med sin egen vilje, som de små mennesker er sekundære i forhold til. Som en vulkan fra tid til anden kommer i udbrud, vil Europa med jævne mellemrum eksplodere og blive ødelagt af vulkanske kræfter. Omvendt efterfølges sammenbruddet ligesom et vulkanudbrud af fornyet frugtbarhed, af ”det nye Foraar”. Denne spænding mellem tilintetgørelse og undergang og ny skabelse findes overalt i Claussens apokalyptiske digtning.

Krigen og destruktoren var en forudsætning for nydannelse, mente kulturkritikeren Claussen, som sidst i november 1918 i sin notesbog skriver: ”Hvis Verdenskrigen ikke var kommen havde vi med et mægtigt Opbud af Kraft i den aandelige eller fysiske Verden maattet skabe noget tilsvarende. Vilde det have været muligt?” (Claussen 1993: 142) I en anden (udateret) nedskrift i notesbøgerne skriver digteren:

Det er det uundgaelige *op* og *ned* — — — som er Livets (søvndyssende) Vuggeviser. Hvem der kunde bevare Evnen til at forny sig af sig selv i de tilvante Forhold. Hvem der havde det taalmodige Sind, som bærer over med det ensartede, ser bort fra det stadig uforandrede — men uophørlig fornemmer Væksten og Tilintetgørelsen, der kappes om at udfylde og afløse hinanden, efter Love, der er ens for Vanddraaben og for Klodernes Dans ... Al Ting lever ... og forgaar ... sporløst, som det synes ... men det er trøsterigt at spore Gangen deri, at følge Bevægelsen helt ud i det universale, hvorom den bringer os Bud ... maaske ud i Nirvana, maaske ud i en vidunderlig Harmoni. (Claussen 1993: 95)

Livet beskrives altså som sammenhængen mellem undergang og skabelse, vækst og tilintetgørelse — en evig genkomsts kraft, som findes i alt skabt fra det mindste (vanddråben) til det største (kloderne), og som det gælder om at konfrontere sig med, da dette er harmonisk og ”trøsterigt”. Men den evige genkomst er også som en vuggeviser, og man risikerer at blive døsig og uopmærksom over for realiteten. Opgaven er derfor tålmodigt at holde sig vågen og nærværende over for den store sammenhæng og bekræfte den. Claussens tanker er her præget af nietscheanisme, og han ender da også notatet med en henvisning til Nietzsches ”Saalunde talte Zarathustra” (som han kalder bogen).

I ”Imperia” er vulkanen og jordskælvet centrale metaforer for undergangens rystelse. Digtet omtalte Claussen selv som et ”Stykke Jordskælvs-Poesi”.⁶

Jordskælvsmetaforikken findes mange steder op gennem idéhistorien; men fra Nietzsche og frem får den ofte en særlig kulturkritisk funktion, hvor jordskælvet repræsenterer den naturnødvendige moderne apokalypse. I *Således talte Zarathustra* (1883-85) lader Nietzsche eksempelvis sin profetiske figur udtale, at jordskælvet nok er ødelæggende, men også opbyggende:

For jordskælvet standser mange kilder, skaber megen vansmægten: men det drager også indre kræfter og hemmeligheder frem i lyset. Jordskælvet åbenbarer nye kilder. Slår jorden revner hos gamle folkeslag, bryder nye kilder frem. (Nietzsche 2006: 187)

Og hos Claussens indflydelsesrige samtidige, kulturfilosoffen Oswald Spengler, prises den tragiske historiefølelse, som består i gennem en ”tapper pessimisme” at sige ja til skæbnen, også når den giver modgang eller undergang. Spengler skriver:

Historien har intet med menneskelig logik at gøre. Verdenshistoriens planløse, elementære begivenheder minder om et uvejr, et jordskælv, en lavastrøm, der tilfældigt tilintetgør liv. Og selv når folk går til grunde, og byer i gamle kulturer brænder eller styrter i grus, kredser Jorden roligt videre, og solen og stjernerne følger deres bane. (Spengler 1961: 37, min oversættelse.)

Det er den samme stoisk-apokalyptiske tiltro til en dybere skæbne, Claussen havde i tankerne, når han i breve og notater beskrev ”Imperia”. Men i sig selv taler digtet altså, som vi så ovenfor, ikke om en apokalyptisk positivitet i negativiteten, men om en undergangskraft uden noget genoprettende aspekt.

Claussens poesi er således udspændt mellem en radikal negativitet, der bryder med alt meningsfuldt, opbyggeligt og konstruktivt, og en apokalyptisk negativitet, ifølge hvilken der i den kulturelle ”Isvinter” findes et håb om positivitet, idet undergangen og afslutningen gøres til del af et større forløb. Derved vidner den om forestillingsmønstre, der tilhører grundlæggende intellektuelle bevægelser i moderne europæisk litteratur- og idéhistorie, samtidig med at hvert enkelt digt er ureducerbart og singulært i dets særlige udformning.

Noter

¹ Peer E. Sørensen betoner flere steder det apokalyptiske og chiliastiske hos Claussen i: (Sørensen 1997), bl.a. s. 119ff. Se også kapitlet ”Den katastrofiske nødvendighed 1914-1918” i: (Zeruncith 1992: 373ff). Om den moderne apokalypse, se endvidere: (Vondung 1997 og: Vondung 1988, samt: Kermode 1967). Forholdet mellem litteratur og negativitet er behandlet mangfoldige steder; af særlig betydning for nærværende undersøgelse skal følgende nævnes: (Bohrer 2002; Olsson 2000), hvor der også findes videre henvisninger til sekundærlitteratur. For Bohrer hænger den ”æstetiske negativitet” sammen med erfaringen af tiden som forsvindende, og denne forgængelighed, som digtningen, snarere end filosofien, evner at udtrykke, undersøger han ud fra Leopardi og Kafka, der fungerer som paradigmatiske eksempler. Olssons studie er mere idéhistorisk anlagt og undersøger intethedsfiguren hos tænkere og digtere i europæisk og svensk litteratur. Han trækker i bogens andel halvdel en ”negationens linje” i moderne svensk litteratur hos blandt andre Södergran, Diktonius og Ekelöf. Noget tilsvarende er ikke gjort i dansk litteraturhistorie, men nærværende artikel berører nogle af de problemstillinger, et sådant arbejde ville rumme.

² Peer E. Sørensen opfatter i: (Sørensen 1997: 77ff.) parken og staden som to sider af samme tilstand: ”Det indledende ’men’ i strofe fem er emfase markerende og ikke kontrastivt. Det angiver derfor ikke en vending, men en repetition” (s. 82). Min fortolkning af digtet deler interessefelt med Sørensens fintfølede Blanchot-inspirerede læsning, i hvilken han i Claussens digt finder forsøget på at fremmane en radikal intethedserfaring, men jeg lægger således nogle andre betoning i læsningen af digtet.

³ Brev til Berthe Forchhammer, 1. april 1914. Citeret efter: Lasson 1984, bind 2: 167.

⁴ Om krigsforherligelsen i europæisk åndsliv omkring Første Verdenskrig, se kapitlet ”Zarathustra in the Trenches. The Nietzsche Myth, World War I, and the Weimar Republic” i: (Aschheim 1992: 128ff.; og Stromberg 1973).

⁵ Sophus Claussen: ”Helge Rode: Krig og Aand”, i: *Sort paa Hvidt*, 10.1. 1918, optrykt i: Claussen 1971: 137.

⁶ I brev til redaktøren af tidsskriftet *Tilskueren*, Mario Krohn, 10.3. 1909. Citeret efter: Claussen 1982-84, bind 4: 201n.

Litteratur

Aschheim, Steven E. (1992): *The Nietzsche Legacy in Germany 1890-1990*, Berkeley/Los Angeles/Oxford: University of California Press.

Bohrer, Karl Heinz (2002): *Ästhetische Negativität*, München/Wien: Carl Hanser Verlag.

Claussen, Sophus (1918): *Lovetandsfugl*, København/Kristiania: Gyldendalske Boghandel.

Claussen, Sophus (1927): *Foraarstaler*, København: Gyldendalske Boghandel.

Claussen, Sophus (1971): *Det aandelige Overskud. Journalistik i udvalgt*, ved Lise Brinch Petersen og Mogens Rukov, København: Gyldendal.

Claussen, Sophus (1982-84): *Sophus Claussens lyrik*, 10 bind, ved Jørgen Hunosøe, Det danske Sprog- og Litteraturselskab, København: Gyldendal.

- Claussen, Sophus (1993): *Notater og skitser*, ved Keld Zeruneith, København: Gyldendal.
- Claussen, Sophus (2000): *Samlede digte*, 4 bind, ved Jørgen Hunosøe, Det danske Sprog- og Litteraturselskab, København: Gyldendal.
- Kermode, Frank (1967): *The Sense of an Ending. Studies in the Theory of Fiction*, New York: Oxford University Press.
- Lasson, Frans (1984): *Sophus Claussen og hans kreds. En digters liv i breve*, 2 bind, København: Gyldendal.
- Nietzsche, Friedrich (2006 [1883-85]): *Således talte Zarathustra. En bog for alle og ingen*, oversat af Niels Henningsen, Frederiksberg: Det lille Forlag.
- Olsson, Anders Olsson (2000): *Läsningar av INTET*, u.s.: Albert Bonniers Förlag.
- Spengler, Oswald (1961 [1933]): *Jahre der Entscheidung. Deutschland und die weltgeschichtliche Entwicklung*, München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Stromberg, Roland N. (1973): "The Intellectuals and the Coming of War in 1914", *Journal of European Studies*, nr. 3, s. 109-122.
- Sørensen, Peer E. (1997): *Udlob i uendeligheden. Læsninger i Sophus Claussens lyrik*, København: Gyldendal.
- Vondung, Klaus (1988): *Die Apokalypse in Deutschland*, München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Vondung, Klaus (1997): "Zwischen Melancholie und Euphorie: Die Apokalypse" i: Ludger Heidbrink (red.), *Entzauberte Zeit. Der melancholische Geist der Moderne*, München/Wien: Carl Hanser Verlag, s. 161-183.
- Zeruneith, Keld (1992): *Fra klodens værksted. En biografi om Sophus Claussen*, København: Gyldendal.